

O E F F E N I N G E N
Over de Grondstukken van het
ALGEMEYNE CHRISTELYKE
G E L O O V E ,
E N H E T
G E B E D D E S H E E R E N :

Tot ophelderinge der *WAARHEID*, en
aandrang ter *GODZALIGHEID*,

In het Latyn Beschreven door

H E R M A N N U S W I T S ,

Professor der Heilige Godgeleerdheid in de Academie tot Leiden.

Nu, ten dienste onzer Landzaten, in het Nederduits vertaald.

Ook zyn 'er bygevoegd twee Predikationen, en Gedigten, van den zelve Auteur.

D E D E R D E D R U K .

Te ROTTERDAM,
By J A N D A N I E L B E M A N ,
M D C C X L I I I .

O P D R A G T
A A N

De Wel-Edele Groot Agtbare Heer,

D E H E E R E N

**M^R. HENDERIC
VAN BLEYSWYK,**

Raad en Præfident Burgermeester der Stad
DELFT: Curateur der Academie tot LEYDEN,
Bewindhebber der Geoftroyeerde Generale Oost-
Indifche Maatschappye defer Landen, &c.

Wel-Edele Groot Agtbare Heer,

*NZE Stad, ja Staet, weten wat Goe-
de en Grootte dienften u Wel-Ed: Gr:
Agth: onvermoeyd aan beyde doet.
De goede letteren; en alle slag van
wel beproefde Wysbeyd, vinden in u Wel-Ed: haar
liefshebber, en beschermer, ja keurlyk Keurmeester;
terwyl uw Wel-Ed: door geoeffende Geleerdbeyd tot*

* 2

alle

O P D R A G T.

alle soorten van Wetenschappen doordringd. Keurde men die Scholen gelukkig, die onder 't bestier van sulke Keurmeesters geleyd werden; Dat geluk is de Hooge Schoole van onze Provintie te beurt gevallen, tot genoegen van die wyd Beroemde Mannen, die in de queekschool van Geleerdheyd haar benaarstigen, om onse Vaderlandsche Jeugd ten dienst van Land en Kerk toeterusten. U Wel-Ed: toond ook sugt en ernst tot vordering van Waarheyd en Deugd, onder alle Ingesetene des Lands. En soo hebben ook by U Wel-Ed: baar lof alle die Schriften, die ons Volk in haar eygen taal kragtig aansetten, om Waarheyd te betragten in Liefde. 't Was U Wel-Ed: doorkneed oordeel, dat men onder Gods zegen die vrugt mogt verwagten, van dese Oeffeningen over de Geloofsomme, en 't Gebed des Heeren, van de Heer Wits, indien de selve ten dienste onser Landsaten in onse Moederspraak overgebracht wierden; daar in soo Geleerdlyk, en Godvrugtig werd verhandeld wat 'er
beoord

O P D R A G T.

behoord tot wel te Gelooven, en wel te Bidden, die hoofdbetragtingen van het Christendom. Gelyk u Wel Ed: Gr. Agtb: een goedkeuring had voor deze stoffe, en de wyze der behandeling, zoo is het ook u Wel Ed: Gr. Agtb: voorspraak geweest, welke de Hoog geleerde Heer Wits alsoo heeft eerbiedigd, dat aan my bewilligde dese zyne Oeffeningen, in onse spraake vertolkt, ter Drukpersse te vervaardigen. Daar dese nu in dit fatsoen het ligt zien, neme ik de vrypostigheid, om deselve, met alle schuldige eerbiedigheid, aan u Wel Ed: Gr: Agtb. op te dragen, in schuldige erkentenis van u Wel Ed: groote gunste aan my betoond. Het diep ontsag voor u Wel Ed: verbied my u Wel Ed. Gr. Agtb. met een langer aanspraak op te houden. De God des Hemels geve U Wel Ed. in zyne hooge jaren de kragt te vernieuwen, make U Wel Ed. wys en Godvrugtig bestier voorspoedig, en versterke u Wel Ed. Groot Agt. by dat bevestigt voornemen, om u Wel Ed. eere in te brengen in de Stad Gods, zynen

O P D R A G T

*Raad te dienen in uwen tyd , en daar na kroone
die alleen Salige God u Wel Ed. met de Kroone der
eeuwige Heerlykheid.*

Dit is de wensch van U Wel Ed:
Groot Agtbare Verschuldigde
Dienaar

Delft 6 Novemb.
1699.

ADRIAAN BEMAN.

Aan

Aan den

L E Z E R.

Twee dingen zyn'er , *Godbeminnende en waarheidlievende Lezer* , waar van het niet ondienstig zal zyn , U in deze Voorreden eenigberigt te geven. Het eerste betreft de *Opstel* des Werks , het andere de *Vertaling* van het zelve. De Auteur, den Raad Gods in verscheidene aansienelyke en bloeyende Gemeentens van Nederland gediend hebbende , wierd daar na geroepen om de Godgewyde Jeugd , in meer als eene Hooge Schole, ten dienste der Kerke, door grondig onderwijs, te bequamen. Daar toe agte hy noodig te wesen , dat niet alleen de Kostelyke Waarheden des Euangeliums , ver boven goud en diamanten te schatten, in al haar glans en aantrekkelyke schoonheid , op een heldere dag gestelt wierden ; elk op zig zelv , en alle te gelyk , in haar wyse samenhang ; by een geregen tot een zuiverder peertensnoer , als ooyt uit Ganges grond
te

Aan den LEZER.

te voorschyn is gekomen, maar ook, dat de kragt die daar in steekt, om de ziele te bewerken ter deugdamer Heiligheid, en ongemaaakte Godsvrugt, daar nitgehaald wierd, en met alle bewegelyke ernst op het gemoed aangedrongen. Hy meende alle vlyt te moeten aanwenden, dat die geene die uit zyn onderwys ter predikstoel opstegen, de ooren van het Christen volk niet verveelen zouden, met een deel verhevene dog koude en ongegronde Speculationen, of ook een deel hevige en heete disputen, veel minder met het gezwets van hoogdravende tooneelwoorden, niet overeenkomende met de eenvoudigheid van Christus Euangelium; zonder dat de Ziel haar voedsel van onvervalschte melk en Hemels Manna kreeg, zonder dat het hart gesterkt wierd door de lieflykheid der Goddelyker vertroostingten, zonder dat het gemoed ontvonkt wierd, in vlammen van brandende liefde tot God en zyn dienst, en blakende yver voor de saken zynes Koninkryks, en onlesbare dorst na Jesus gemeenschap daar al des menschen heil in legt. Dus vatte hy de zake op; dat de Religie niet en bestond in de mond, maar in 't hart; niet in woorden, maar in daden; niet in scherpsinnigheid van

Aan den LEZER.

van bespiegelingen, maar in een suiver gewisse; niet in gewaande schranderheid van nieuwe uitvindingen, maar in de nauwkeurigheid van een nieuw leven. Dit gevoelde hy by zig zelv; dit leerde, dit vermaande, dit stampte hy zyn toehoorders 't aller gelegentheid in. Sulc een, zeyd hy, is eerst voor een regtschapen Godsgeleerde te houden, die weet wat hy doen moet, en doet het geen hy weet: die'er ook met alle magt op geset is, om zyn Leerlingen van het weten tot het doen over te brengen. Dewyl dog alle kennisse zonder betragtinge, ydel; en het geloove zonder werken dood is. Daarom wilde hy, dat men deze zake niet slegt, op het einde der preeke, als of het welstaanshalven ware, met een woord zoude aanroeren, maar dat het gantsche gesprek daar mede als bezielde moest zyn; dat het harte, door een heilige verbaastheid in de beschouwinge dier wonderlyke waarheden opgenomen, zig met een geroerd gevoelde, en kragtig overgehaald, om het gantsche leven zoodanig aan te stellen, als de kennisse en het geloove dier schoone zaken betaamelyk is. Dat ook de conscientien wel ter degen onderwezen wierden, hoe zy, na een neerstig

* *

stig

Stig onderzoek van haar geestelyke staat , uyt gewisse kentekenen , verslekerd mogten zyn , dat de beloften des zaligen Euangeliums haar toebehooren. En dat deze dingen altemaal met zulk een deftigheid , ernsthaftigheyd , en kragt van redenvoering , aangedrongen mosten worden , dat de alderreukelooste zondaren opsprongen uit haar rampsalige slaapsiekte , en niemant daar af en konde , of hy most met bekommering zyn staat en handelingen gade slaan. Ook dede hy daar by , dat'er geen stuk van onze alderheiligste Religie was , 't welk niet een uitneemende kragt en hadde , tot zoodanig een gemoedsbewerkinge. En wanneer hy in eenige staaltjes zulks hadde aangetoond , begonden hem zyn Leerlingen te verzoeken , dat hy haar in zoodanig een verhandelen der *Geloofsartikelen* te regt wilde helpen. Al te zeer erkende hy zig aan de leerzugt zyner toehoorderen verpligt te zyn ; als dat hy haar iets weigeren zoude , het geen in zyn vermogen was. Dit heeft de eerste aanleidinge tot deze oeffeninge gegeven ; die in de Academie tot Franeker aangevangen , en in die van Utrecht voltrokken zyn. Daar na is de Artseur te rade geworden , om op dergelyke wyse
zyne

zyne bedenkingen mede te deelen , over het *Gebed des Heeren*: welke , dese stoffe van zelv daar toe aanlokkende , wat meer uitgedyt , en van een grooter beslag geworden zyn. Overmits nu beyde ten nutte van de Letterjeugt , die ter Heiliger Kerkendienst bereydet wort , in het eerste zyn opgesteld , zoo zyn zy in de Latynsche tale , welke de tale der Scholen en der Geleerden is , beschreven , met inlassing van veel Grieksche en Hebreusche woorden en spreekwyzen , die , sommige beknopter , sommige meer uitvoeriglyk , verklaard worden. Vry beter onthaal hebben deze schriften in de Republyke der Letteren ontfangen , als de zedigheyd des Auteurs hem toeliet te hopen. Niet lange waren zy in het ligt geweest , of men sprak , om se , ten nutte van onze Nederlanders , in onze Moedertale te vertolken ; en daar ontbraken'er niet , die haar zelve daar toe aanboden. Maar de Auteur meende te dier tyd reden te hebben om hun heusselyk af te wyzen. Ten laatsten evenwel heeft hy zig door aanradinge van Hoogaanzienlyke personen , aan welke hy geen eerbied alleen , maar ook onderwerpinge schuldig is , laten overreden , om zyn toestemming

ming tot de overzetting te geven. Des te gewilliger, om dat zig daar toe een Man opdede van beproefde geleertheid en nettigheyd; die bequaam was, om uit zyn eigen voorraat zoo goed, of beter, te leveren, als het geene hy aannam om te vertalen. Indien derhalven eenige nut den Lezer uit deze vertalinge toekomt, de Auteur zal het zig niet alleen niet belgen, maar ook met genoegen aanschouwen, dat den Overzetter zoo veel lof en dank daar voor gegeven worde als den eersten Schryver. Overmits nu deze vertalinge, zoo wel als deze druk, wegens de nettigheid van beyde, den Auteur wonder wel voldoen: zoo wil hy den Lezer gewaarfchouwd hebben, dat al wat uit een ander hand, of drukkerye, mogte voortkomen, geenfins en is van zyne goedkeuringe. Ook vertrouwd hy, dat, na dese waarfchouwinge, geen eerlyk man door haatsugt zig zoo ver zal laten vervoeren, om regen alle ordentlykheid aan, buiten zyn weten, dit vertaalde werk op een ander Perffe te leggen. Dit is het, *Godbeminnende en Waarheidlievende Lezer*, 't welk men nodig gevonden heeft tot uw bericht te zeggen.

OP DEN HERDRUK
DER

Noyt genoeg geoeffende

OEFFENINGEN,

OVER DE

CHRISTELYKE GELOOFSSOMME,

ENDE HET

GEBED ONSES HEEREN,

VAN DE HEER

HERMANNUS WITS,

*Hoogleeraar der Heilige Godgeleerdheyd in de Hooge-
Schoole tot LEYDEN.*

WAs ik voor heen, op ernstig vriendsverzoek,
Wiens neyging was, om dit voortreflyk Boek,
Aan eenig Vriend, die hy zulks waardig kende,
Als een geschenk van waarde toe te zenden;
Om op 't papier te werpen eenig Schrift,
Gepast als ter geleyde zyner Gift,
Wilvaardig, om dien daar in te vernoegen?
Hoe qualyk 't ook tot daar toe my mogt voegen;
Als hebbende 't geluk nog niet gehad,
Daar van beschouwd te hebben eenig blad?
Nogtans, bewust, dat na den Man zyn kragten
Ook zyn; en in welk aanzien, en grootagten,

** 3

d'Hoog-

d'Hoogleeraar WITS alom was by de Schaar
 Der Wysheyd lievende, volgd ik die naar
 Gerustelyk, om ook, op myne wyse,
 's Mans deftig Werk nutshalven aan te pryfen.
 Maar, nu ik dus toevalliglyk verkreeg
 Gelegenheyd, 't voortreflyk Boek ter deeg
 Zelv te doorletteren, 'k zwyg, te doorblad'ren,
 Zag ik zoo 'n schat van Wysheyd zig vergad'ren
 Daar in, dat my de taal toepasslyk schein,
 By Schebá's Koningin gebruykt voor heen,
 Na 't onderhoud, 't geen zy had by den grooten
 En wyssten Vorst van Israël genooten:
 Geenſins bragt my 't gerugt de helft te voor,
 Van 't geen ik zelv' bevind, door oog, en oor.
 't Is myn bestek niet, met pronkagtig zwetzen,
 's Mans hoogen Geest, hoe waardig, af te schetzen.
 't Waar', kond hy 't weten, hem onaangenaam.
 Myn houtskool is ook daar toe niet bequaam.
 'k Wil ook, nog dit, nog eenige zyner Werken,
 In aanzien, door myn zwak getuigenis sterken.
 'k Zeg liever tot den Lezer: *kom, en ziet,*
 Ontwyfelyk zal de wéergalm wesen: Niet
 Om 't geen g'ons zeyd', wy nu ons oordeel buygen,
 Zelv's ondervinding kan ons overtuigen.
 'k Agt meer betaamlyk, dien hoogwysen Heer,
 Te weten dank, dat, 't geen hy schreev wel eer,
 Voor zynen Leerling, in 's Lands hooge Schoolen,
 Ter Godgeleerdheyds aanqueek, hem bevoolen,
 In Roomsche Taal, hy zig liet overrêen,
 Om 't eyndlyk ook in 't Néerlands te verkleên.
 Zulks ook dien Landaard langer niet misdeeld was,
 In Moedertaal, van 't geen by haar geteeld was.
 Min dank heeft ook myn hooggeliefde Vriend,
 Den Heer *Vertaaler*, by ons niet verdiend,

Vocr

Voor dit zyn Werk, die, schoon zig hield verschoolen,
 Uyt nedrigheyd, niet altyd bleev verholen.
 Zyn werkzaamheyd deed aan zyn Jonathan,
 Zyn Boezemvriend, zig daar toe bieden an.
 Schoon 't Leeraarampt, al vroeg op zyne schouderen
 Gelegd, en 't Kerk bezorgen, in 't veroud'ren.
 Daar toegevloeyd, hem gaven bezigheyd
 Van groot gewigt, hy dog, alsins bereyd,
 Daar 't zielheyl gold, tot nut der Christen schaaren,
 Wild' ook hier in geen vlyt, nog arbeyd spaaren,
 Maar knypen eer van rust en lust yets af,
 Op dat hy ons ook deel aan 't smaaklyk gaf,
 't Geen 't keurlyk gehemelt veeler Wysen,
 Als lekkerny, daar in vond aan te prylen:
 Die niet slegs in bespiegeling bestond,
 Maar ook, wat Vrugt moet groeijen uyt die grond.
 Een *Heldenpaar* die 't *Schreev*, en die 't *Vertaakte*,
 't Welk d'Opperheer des Oogstes derwaards haalde,
 Daar elk van hun praald, ten genadenloon,
 Voor eeuwig, met der trouwen knegten Kroon.
 Men eer die nu in haar doorwrogte Werken,
 Waar in zoo 'n schat van Wysheyd is te merken.
 Men dank God, die, tot zynet Kerkenbouw,
 Haar voor een tyd aan ons als leenen woud'.
 Men prys ook hem, die de wysgeer'ge wereld,
 Van zoo 'n Juweel, waar mée die was bepeerd.
 Geweest een wyl, dog nu ontbrak, gemeen:
 Voor elks gebruyk, weer leverd', als voor heen,
 Door 't andermaal ter Drukpers op te leggen.
 De beste wys hun alle dank te zeggen.
 Is, *Oeffening* in 't doorgeleerd Geschrift.
 Benaaming, daar 't den *Schryver* mee begint.
 't Leerd d'Oeffenaar, wat wezendlyk regt aardig:
 In 't Geloov, zal 't zyn die eernaam waardig.

Op.

Op dat men zig niet vley met valsche waan,
En neem een schyn voor volle waarheyd aan.
't Leerd hem, wat dat 't Geloov' moet eenlyk houwen
Ten Voorwerp van onwrikbaar z'elvertrouwen.
Een Eenig God, Drievoudig in dat Een;
In 't Menschdoms Heylbewerking t' saam gemeen.
't Leerd hem, wie hy voorschikt tot Deelgenooten
Der Goederen, nu mildlyk uytgegooten
Op 't hoopken, 't geen hy zig ten Kerk bereyd;
Hier in der tyd, namaals in d'eeuwigheyd.
Heeft hy 't Geloov een rigtsnoer voorgeschreven,
Hy zal 't ook den Godvrugten Bidder geven.
Tot wien; van wien; om wien; wanneer; en hoe,
't Geschieden moet, zelv tot Gebaarden toe;
Dog regeld aldernaauwft d'hoedanigheden
Des herten. En stapt voort so tot de Beeden:
Doorstraald alsins met schemerflaande glans
Van Wetenschap des hoogverligten Mans;
't Neerstellende in een onwrikbre klaarheyd;
't Aandringend' op de ziel ook, als een waarheyd
Na de Godzaligheyd. Dog verder niet
In Loffpraak. 'k Zeg weer liever, *om, en ziet?*

C. VAN HEUSDEN.

EERSTE

EERSTE OEFFENING,
 VAN DE
 OPSTELDERS en't GEZAG
 Van de Geloofs-somme der
 A. P O S T E L E N.
 K O R T B E G R I P.

1. Usserius, Voetius, en Vossius hebben de Historie van het Geloofs-Formulier overvloediglyk verklaard.
2. De Roomse Kerk geloofv, dat de Apostelen de Opstelders zyn van dese Geloofs-somme.
3. En wel dat elk der Apostelen zynen bysonderen Artikel gesegd heeft.
4. Ja zy meynen te konnen optellen, wat yder gelegd hebbe.
5. Het welk zy poogen te bewysen, uyt het opschrift, en de naam van't *Symbolum*, gelyk ook uyt de oude Kerken-Leeraars en de Reden.
6. Maar waarlyk dese dingen zyn of onseker of valsch.
7. Want, nog het opschrift van *Apostolisch* is authentyk, en het kan soodanig genaamd worden, niet van wegen de werkende oorzaak, maar om de stoffe.
8. Nog het woord *Symbolum* beduyd een versameling; en, indien het al die beteekenisse had, konde sulks gebragt worden tot de meerderheyd niet van de versamelaars, maar van het versamelde.
9. Die bewys-reden, welke genomen word uyt de Vaderen is seer zwak.
10. Die gehaald word uyt de Reden is meerna als voordeelig.
11. Door verscheyden Bewys-redenen word uytgewonnen, dat het tegendeel veel meer waarschyndlyk is.
12. Dat elk der Apostelen zyne Spreuke soude gesegd hebben, schynd bykans belacchens waardig.
13. In de eerste eenvoud van het Kristendom en is'er geen andere Geloofs-somme geweest als die van Kristus Matth: 28.
14. Dog als de Ketteryen aangroeyden zyn by verloop van tyd verscheide Artikelen bygevoegd.
15. 't Gesag van deze Geloofs-somme is groot, egter niet het hoogste.
16. 't Is geen Formulier van oen Gebed.

Ufferius, Voenius en Voffius hebben de Historie van het Geeloovs-formulier overvloediglyk verklaard.

Doep ik my onderwinde de Leere beknoptelyk verbat in de Geloovs-somme der Apostelen, dooz eenige oeffeningen der Hooge Schoole te ontvouwen / vermaand myn de saak selfs dat ik van dresseifs Opfelders en gefageen aanvang make. Dit deel nu van de Godgeleerdheid hebben die ster Grooten Namen / Jacobus Ufferius, Gisbertus Voetius, en Gerardus Johannes Voffius, (alle by na sonder weerga bedreben in't doozlezen van de Schriften der ouden) soo oberbloedig verhandeld / dat men het met regt daar vooz mag houden dat sy den nakomelingen gedaan werk en soo ledigheid verschafft hebben. Altoos vooz my is hier niet anders oberig / als dat ik ten geballe van die geene die zig van ons onderwys bedienen / die dingen welke zy in't byzede uptgelepd / en dooz meenigvuldige klare / en deftige getuygenissen upt alle de oudheid bevestigd hebben / in een kort begryp t'samen trecke / en in dese oeffening opgebe.

De Roomse Kerk eeloovt, dat de Apostelen de Opfelderszyn van deze Geloovs-somme.

II. Dat de Apostelen waarijk Opfelderszyn van die Geloovs-somme / welke onder haren naam word ongedragen / houden de Leeraars van de Roomse Kerk in't gemeen soo ontwysfelbaar / dat zy het vooz een spissinnige ligtbaardighepd uptmaken sulx in geschilte trekken. Ook geben zy vooz dat de Apostelen nu verboud met den Heyligen Geest / ter dat zy van Jerusalem / om het Euangelium te verkondigen / na alle oorden van een geschieden zyn / ten deele om haer selfs wille / op dat sy niet dooz verscherde dingen te leeren ook de een van de andere souden verbyemid worden / ten deele ook om der Gemeynthe wille / op dat de selve een seker Formulier soude hebben / welk sy den Doopelingen souden uptleggen / versameld hebben eenig kort en seker opstel / wel beknopt in woorden / maar van wyde uptbyzeping ten aansen van de verbyzentheden daar in begrepen / en verbattende een kort begryp van die dingen / die elk niet het moet geloven ter regtbaardighepd / en niet den mond belpden ter zalighepd: en dat alsoo vooztgekomen is die Geloovs-somme / derwelke wy nu in handen hebben. Maar op welke tyd dit geschied zy en konnen zy niet voozseker bepalen. Sommige houden't daar vooz dat het gebeurd zy / terstond als den H. Geest op de Apostelen was neder gedaald: maar andere byengen dat tot de tyd in welke Herodes Agrippa / ten geballe van de Joden / de Christenen wyedelikh vervolgd. Van welke saak men kan lesen Hand. Cap. 12.

En weldat eik der Apostelen synen byzonderen

III. Ook doen zy hier nog pety anders by / dat dit Formulier op gesteld is niet van een alleen / dien dat aanbevolen was / upt de naam van de vergadering der Apostelen; maar dat elk der Apostelen zyn eggen Artikel gesegd heeft / waar dooz het gebeurd soude zyn / dat het getal der Christenen naauwkeurig ober-een-komt met het getal der Apostelen.

ten. Zoo dat elk bysonder Artikel soude zyn van een bysonder Apostel Artikelge-
dooy uyt drukkinge, dog de geheele Geloofs-somme van een yder der
Apostelen dooy goedkeuring. segd heeft.

IV. En op dat ons in een saak van soo grooten gewigt niets soude Ja sy mey-
berhoogen blyven / heeft het Baronius, den opstelder van de Kerckelike nentekon-
Jaar-boeken brhaagd op het Jaar xlii. ons te verskeren / welken Ar- nen optel-
tikel dat wy aan elk Apostel verschuldigd zyn: sig beroepende op Au- len wat
gustinus, die in zyn cxv. Redenvoering van de Tyd gesegd word aldus ydergeseg
te hebben geschreven / PETRUS heeft geseg: Ik geloov in God den hebbe.
Vader den Almagtigen. JOHANNES heeft geseg: den Schepper
des Hemels en der Aarde. JACOBUS heeft geseg: En ik geloov in
Jesus Kristus, zyn eenigen Soon onsen Heere. ANDREAS heeft ge-
segd: Die ontfangen is van den Heyligen-Geest, gebooren uyt de Maagd
Maria. PHILIPPUS seyde: Die geleden heeft onder Pontius Pilatus,
is gekruyst, gestorven en begraven. THOMAS seyde: Nedergedaald
ter Hellen, ten derden dage is hy weder opgellaan uyt den dooden.
BARTHOLOMÆUS heeft geseg: Hy is opgevaren ten Hemel, sit
ter regterhand Gods des Almagtigen Vader. MATTHÆUS heeft Het welk
gesegd: Van waar hy komen sal om te oordeelen de levende en de doo-
ypogen te
den. JACOBUS ALPHÆI: En ik geloov in den Heyligen Geest, bewysen
een Heylige Algemeyne Kerk. SIMON ZELOTES: Gemeyn- uit het op-
schap der Heilige, Vergeving der Sonden. JUDAS JACOBI: Op- schrift en
standing des vleesch. MATTHIAS, heeft het vervuld: Een eeu- de naam
wig leven Amen. van't Sym-
bolum, ge-
lyk ook uit
de oude
Kerken-
Leeraars,
en de
Reden.
† Indistinct.
xxij quæst
unica. art. 1.
lib. III.
† In syn 3. 8.
vande Dry-
enendheid.
* Inbet 2 b.
van syn H.
Bock-kasse

V. Alle dese dingen / op dat sy niet souden schynen de selve sonder
grond te gelooven/gaan sy dooy verscheiden betooy-redenen bevestigen.
En wel eerst beweeren sy sulks uyt het opschrift, in welk dit Formu-
lier uyt drukkelyk den Apostelen word toege-eygend. Want waarom
soude dit Symbolum of dese Geloofs-somme in de gantse Kiristen Kerck
Apostolisch genaamd worden/indien het de Apostelen niet tot zyn eerste
opstelders hadde? Ten tweeden beslupten sy dit uyt het wooyd Symbo-
lum. Het welk sy meynen dat een collatie, een t'samen-bzenging be-
druyd: hoedanig een avondmaal-tyd is die collatitia heet / daar elk
der gasten gewoon was zyn portie of deel toe te bzengen: daar van daan/
seggen sy / is de naam gegeven aan dese hoofd-stukken des Geloofs
om dat elk der Apostelen / als tot dese Geestelike Maal-tyd eenig on-
twisselbaar hoofd-stuk des Geloofs heeft by gebragt. Ofte/op dat wy
haar hooren spreken met haar eygen taal: Symbolum segd Gabriel
Biel † word afgeleyd van Sin, welk is con, en bolos, een stuk of brok,
als een versameling van stukken: want elk een der Apostelen heeft zyn
Auk, als een brok, by geset. Ten derden bzengen sy een wolk van ge-
tuppen uyt de oudheit wooyt: met welk groot getal Genebrardus † zyn
geboelen verdrigd. Ja soo wy Sixtus Senensis* geloben mogen/alle de

4 I. Oeffening, van de Opstellers en 't Gesag

Regtsinnige Vaders, stellen voor vast dat de Geloofs-somme van de Apostelen selve is 'samen gesteld. Insonderhejd brengen sp Rufinus by / die de Historie van het opstellen van dit Geloofs-formulier woordlooppig heeft uytgebruyd. Ten vierden, dus redeneren zy van de nuttighejd / of by na noodzakelijckhejd die daar in steekt. 't Was nuttig dat de Apostelen zullende van een scheidende eerst voor 't gemeen vast stelden een rigtsnoer van haar toekomende Prediking: op dat niet mischien de een afgescheiden van de ander, yets verscheiden souden voor dragen den geenen, die genodigd wierden tot het Geloof van Kristus: welke de woorden van Rufinus zyn. Zoo is het dan of nuttig / of noodzakelijck geweest / dat van den beginne eenig Formulier van samen-stemming voor handen ware / in opzigt van de Apostelen. En nog minder heeft de Gemeente soodanig een Geloofs-somme konnen ontbeeren. Want het was noodzake dat de Doopelingen behydenisse deden des Geloofs; dese nu moest hoort zyn / en vol / en eenvoudig: Maar soodanig sien wy dat de Apostolische Geloofs-somme is.

Maar waar
likdesedina-
gen zyn of
onfeker of
valsck.
† Panstr. ix.
n. vande
Canoncap.
I.

VI. Maar of schoon dese dingen met groote versekering gesegd worden / en seer veel toestemmers binden / ook uyt de onse / sp zyn egter niet van dat gewigt / dat wy niet souden seggen met de hooftreffelijckste Chamerus, † dat de Geloofs-somme alloo van de Apostelen samen gesteld zy, is, soo niet valsck altoos onseker, dat niemand ontkend het naaste te zyn aan het geene dat valsck is. Het is niet ondienstigh voor-oordeelen van dit slag uyt de gemoederen der menschen uyt te rukken. Wel aan dan laat ons elk deser bewys-redenen ten onder soek en toetsen brengen.

want, nog
het op-
schrift van
Aposto-
lisch is
au hentyk,
on het kan
soodanig
genaamt
worden,
niet van
wegen de
werkende
oorzaak,
maar om
de stoffe

VII. Wat het eerste belangd: dese Geloofs-somme word gemeenlyck Apostolisch geheeten. Maar eerst word gevraagd / dooz wat gesag / daar na in wat sin het selve alsoo genoemd word? 't Kan zyn dat het die naam gekregen hebbe uyt een gemeen en oud voor-oordeel; waer uyt egter niet sekeren kan besloten worden / Hoog geleerde Mannen hebben aangemerkt / dat selfs alle de opschriften van de Heylige Boeken / en de onderteekeningen van de Brieven van Paulus niet authentiek / en geheel seker zyn. En wie sal dat van het opschrift van het Geloofs-formulier konnen versekeren? Of indien hy het vast sleide / hoe sal hy het bewysen? Laat ons egter toegeven dat dit Symbolum van sin eerste opkomst / en ook te recht / Apostolisch genaamt zy: ook van egter en sal niet genoegsaam vast gemaakt en uytgewonnen zyn 't geen bedoeld werd. Want het is geloofwaardig dat het alsoo genoemd zy / ten aansien van de stoffe / niet ten aansien van de uytwerkende oorzaak: om dat het beheld die hoofdstukken des Geloofs / dewelke uyt de Schriften der Apostelen genomen zyn: Immeren het geloofs-formulier van de Kerk van Jerusalem / vershillende van het onse / en in sin / en in woorden / heeft de Apostelen tot geen Opstellers

en

en egter wordt het van Cyrillus* genoemd een overlevering des heyligen en APOSTOLISEN Geloofs. Ook zyn sekerlych de beslupten van het Concilie van Niceen van de Apostelen niet opgesteld: En nochtans seyd Athanasius van de selve/de Hedendaagse Synoden schryven APOSTOLISCH, dat is/ in over-een-komste met de Apostolische Schryften.

VIII. Daar is nog minder hragt in de tweede betwys-reden. Want soo wy al toetsaan dat Symbolum is een versameling/ of 't samenbynging/het soude alsoo kunnen genoemd zyn/ niet om de meerderheid van de versamelaars/ maar van het versamelde. Ten blyf van welke saak Athanasius alleen een Symbolum versameld heeft. (Indien het anders van Athanasius zp) Welk de wel-gegronde aanmerking van Cajetanus† is. Maar wy en saan niet toe dat het woord Symbolum betekend een collatie, of een avondmaal daar elk het zyne by en't samen byngd. Soodanig een noemen de Gyeken niet Symbolum, maar Symbole. Ammers by den uytlegger van Aristophanus is Symbole een avondmaal toegesteld van't geen in't gemeyn word t'samen gebragt. Welk ook Calaubonus al vooz Vossius heeft aangemerkt over Athenæus en Matthias Martinus in syn Woorden-boek: Ik wil egter niet ontkennen/ dat Hesy chius het woord Symbolum, onder andere beteekenissen/ ook uytlegd vooz Symposium, een gemeene maaltijd. Die ditgen betwelke Biel en diergelyke School-Leeraren de hols, dat is/ van stukken en byokken/ geusefeld hebben/ zyn in dese geleerde eeuwe geen wederlegging waardig. Dit Formulier word van een Symbolum genaamd/ om dat het is als een leuse des Verbonds/ dat wy in den Doop met God sluyten/ en als een Krygs-eed waar door de Krygs-knechten die aan Christus getrouwt zyn lichtelyc van trouwloose verlaters onderscheyden worden. In desen sin spreekt Herodianus † van Oorlogs vaandels of teekens. Heer deestig seyd Maximus Taurinensis,* Symbolum is een leuse en merk, waar door tuschen getrouwe en trouwloose onderscheyd gemaakt word.

IX. De derde betwys-reden/ genomen van't gesag der Daderen/ of oude Kerken-Leeraars/ en is van dat gewigt niet als het wel ten eersten aansien schyn. Want 1. Vossius, die in de Historien seer ervaren is/ heeft aangemerkt/ dat vooz het jaar vierhonderd niemand dat geschreyen heeft/ waar op die van't Dausdom nu soo seer aandringen; ook niemand eenigen tyd daar na/ als die in de gemeenschap van de Roomsse/ of Itallaanse/ ten minister Westerse Kerk leefde. Maar die geene welke soo bezre af zyn van de eeuwe der Apostelen/ en zyn geen bequame en genoegsame getuygen van de eerste oudheid. 2. Doet daar by dat sommige dingen bedrygelyc verdygt schynen. Alroos die CXV steden van Augustinus waar uyt Baronius betwys welke byz:uk pder der Apostelen gesegd heeft/ en word van andere niet vooz opregt gehouden. † Welk ook Baronius niet heeft durven ontveynen.

* Catech. XVIII

Nog het woortsym-bolum beduyd een verlameling; en in dien het al diebeteke-nis hadde konde sulke gebragt wordentot demeerder-heyd niet van de ver-samelaars maar van het ver-samelde
† ad Thomæ secundam secundæ, quæst 1. art. VIII.
* 3B. cap 3 r 12B. c 13.
* de Tradit. Symb. die bewys-reden, welke genomen wort uytde Vadersen is seer swak.

6. I. Oeffening, van de Opfelders en 't Gesag

† In syn
boekvande
Kerkelyke
schryvers,
Num 390.
* In syn H.
Toerusting-
ge, tom 2
p. 358.

3. Rufinus selv / wiens getuygenis men in desen getuoon is in de eerste rang te stellen / is by den Paus- gesingen geen getuyge van ontzaakbare trouw. Want soo spreekt 'er Billarmyn van: In syn verantwoording voor Origines liegt hy veele dingen, Hieronymus selve getuyge zynde. En Possevinus* noemd de Schryften van Rufinus een dool-hof: en segt / dat niet ligt kan geoordeeld worden, van wat verland of ge-loov Rufinus geweest zy. 4. Ook heeft Rufinus niet byz uyt versectert dat de Geloofs-somme van de Apostelen opgesteld is / Maar schryft dat de Voor-ouders dat hadden overgeleverd: te hemmen gevende dat hy daar in wel volgde de meening van de meeste; maar egter dat booz geen sekerere geschiednisse hield. En / gelyk Erasmus in syn antwoord op de censurc of het hekel-schryft van die van Darys / wel heeft aange-sekend / in het midden van syn verhaal en segt hy niet, de Apostelen, maar, die het Symbolum, het Geloofs-formulier / hebben overge-levd; als onseker zynde, van wien sulks mag geschied zyn. 5. De booz-gevende overlevering heeft ook veel van de oudste VADEREN somtoelen ellendig bedrogen / of sy schoon de selve hadden uyt de mond van die geene/die geloofd wierden toehoorders van de Apostelen geweest te zyn. Dat isser een menigte van licht-geloovige menschen bedriegelik bezrukt en verboerd booz de lust die Papias hadde / om Apostollise overleverin-gen booz te wenden en elk in de handen te steeken / zynde die wel een pveraar / maar egter al te eenvoudig en bygeloovig; Wie en weet niet dat Cyprianus met de syne een Apostollise overlevering heeft booz ge-wend booz synen weder-doop / welk-nogtang van de Roomse Kerk / alsoo wepnig als van ons / booz op trouw word aangenomen. De merki-teekenen booz welke de oprechte overleveringen van de onegte en verdigte souden konnen onderkend worden zyn soo onbaarblyhelf / en de geheele stoffe van de overleveringen in sulken dikken duysternis in-gewikkeld / dat daar uyt niet sekeris / en 't welk overtuygende zy / kan betoogd werden. En alsoo bald ook de derde betwys-reden.

Diegehaak
word uide
Reden is
meer na
als voor-
deelig.

X. De vierde reden is soodanig / datse niet regt dit gevoelen booz welk sy word boozt gebragt moet verdagt maaken. Want nog de Apo-stelen hadden van nooden soo een regel-mate van haar Bedikking en hand van eenighepd / want sy waren vol van den Hepligen Geest / die haar leyde in alle waarhepd; nog van de Doopelingen wierd in den beginne van het Kristendom een andere helpdenis des Geloofs af-gevoerd / als die eenvoudige / waar mede sy sepden in Kristus te ge-looven / of in den Vader / den Soon / en den Hepligen Geest. Gelyk af te nemen is uit den Doop der geener van welke in de Handelingen der Apostelen gewaagd word. Alsoo blykt uyt het onderzoek der be-twys-redenen / hoe kragteloos sy zyn om bondig te bewysen / dat de Apostelen de Opfelders zyn van dat Geloofs-formulier / dat in 't gemeen onder haar naam word oingedragen.

XI. XI-

XI. Alhoewel deze dingen behoorden genoegzaam te wèzen om dese Doorver-
 onderstelling om ver te werpen; bewijse niet behoorde geloofd te wor- scheiden
 den / om datse niet kan betwefen worden: egter sullen wy ten over- Bewys re-
 bloed aantoonen / hoe wepnig waarschnelphhepd dat de selve heeft. dienen wort
 1. Indien de Apostelen soodanigen Geloofs - somme met gemeynen uigewon-
 raad hadden opgesteld / welk onder haar soude zyn tot ern band van nen dat het
 eenighepd / en vooz de gantsche Kerk tot een hozt rigtsnoer van 't geen tegeudeel
 sp moest gelooven / soo is niet te denken / dat de Heplige Lucas / die veel meer
 het bedryf der Apostelen / sonder die saken vooz bp te gaan die van veel
 minder gewigt zyn / soo nauwkeurig beschreben heeft / dit soo grooten
 werk met sulken diepen stilzwypen soude hebben overgeslagen: of dat
 de Apostelen selve / in haar Brieven / niets van soo grooten saak sou-
 den hebben aangeroerd. 2. Ook souden de oude Vaders / sin-twistende
 tegen de Ketters / niet nagelaten hebben / sig op dit Geloofs-fozmu-
 lier te beroepen / datse hadden konnen en moeten doen / als dienende
 ten grootsten nutte / en zynde de hoztste weg / indien maer hadde ge-
 bleeken en bekend geweest dat het van de Apostelen was opgesteld.
 3. Noyt soude den Hepligen Vaders in den sin zyn gekomen / soo veel
 Geloofs-fozmulleren en Belydenissen te smeeden / welke in volmaakt-
 hepd veel moesten wpen vooz die Geloofs-somme die gesegd word
 der Apostelen te zyn. Dat en heeft nergens anders van daan konnen
 voozkornen / als bewyl dat dit volker en khaarder nog niet vooz den
 dag gekomen nog bekend was. 4. Daar en soude soo grooten ver-
 schepdenhepd in de Geloofs-fozmulleren / na 'r schepdenhepd van de
 Kerken / niet geweest zyn / indien de Apostelen eenig Symbolum of
 Geloofs-somme / van die sin / die ordze / die woorden / aan de Algemey-
 ne Kerk overgeleberd hadden. Dog nu verschild het Symbolum van
 Jerusalem / het welk Cyrillus verklaard heeft / niet wepnig / en in sin /
 en in ordze / en in woorden / van het gemeene; gelikh Vossius dooz een
 naantwkeurige vergelphing heeft aangetoond. Welke Kerk is nu te
 gelooven dat het Geloofs-fozmuller getrouwer soude hebben behouden/
 als die / deselve in welks midden sp willen dat het opgesteld zy?

XII. Wpders dat alle de Apostelen elk zyne Spzeuke gezegt heeft / Dat elker
 is soo wepnig waarschnelph / dat het bp na belaechelyk schynd. En het
 scheid niet of dit eertwaardig Geloofs-fozmuller word op die wyse ver-
 anderd als in een slozdig gelapte rok. Die kan van zig selven berkeppen
 om te gelooven / dat Petrus gesegd heeft: Ik geloov in God den Vader
 den Almagtigen: dat Johannes daar by gedaan heeft: den Schepper des
 Hemels en der Aerde, en soo vooz? De Artikelen nureens qualik van
 een gescheurd / dan wederom qualik t'famen gevoegd zynde. Wat heeft
 de ligtvaardighhepd niet durven bestaan / op datse mozt binden het juiste
 holle twaalf-tal der Artikelen / als net over- een-komende met het getal
 der Apostelen? wat? Zyn het ook twee onderschepden Artikelen:

1. Ik

8 I. Oeffening, van de Opstellers en't Gesag

1. Ik geloov in God den Vader den Almagtigen, 2. Den Schepper des Hemels en der Aarde? *Welke* sp nochtans soo van een rukken / datse dese aan Johannes / geene aan Petrus toeschryben. *Is* het ook een Artikel / Neder gedaald ter Hellen: Ten derden dage weder opgestaan uyt den dooden? *Welke* twee seer onderschepden Spreekten / waar van de eene tot de vernedering van Kristus behoord / de andere tot syne verhooging / sp by een slanfen / en aan Thomas toeschryben. *Is* het ook een Artikel / Ik geloov in den Heyligen Geest, een Heylige Kerk? *Welk* sp seggen dat die van Jacobus Alphæus is. *Dese* dingen zyn te grof en onberstandig / als dat sp by maanen van oordeel souden geloov verdienen.

Indeerste eenvoud van het Kristendom en is'er geenander Geloofs-formulier geweest als dat van Kristus, Math. 28: 19.

XIII. Wat moet men dan van dese Geloofs-somme vast houden? *Wy* sullen met wepnig woorden voozstellen't geen ons der waarhepd't naaste schynd te komen. In de eerste eenvoud van het Kristendom en word geen ander Geloofs-formulier gebonden / dan het geen Kristus heeft overgeleverd. *Matth. 28: 19.* Gaat heenen onderwyft alle volken, deselve doopende in den naam des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geestes. *Dit* Geloofs-formulier is de grondslag alleen / op welk de onde Vaders haar dikmaal hebben beroepen. *De* wpd-beroemde VOETIUS, myn Hoog ge-erde Meester heeft eenige plaatsen / uyt seer veel / by gezagt / van welke ik hier een of twee sal opgeven. *ATHANASIUS* in syn brief aan die geene die over al regtsinnig zyn, en in syn reden-voering tegen Sabellius, en tegen de Arianen segd: dem korten inhoud en't lighzaam van ons geheel Geloov word begrepen in de woorden des Doops, en word gegrondvest in die schrift: Gaat heenen en doopt alle de natien in de naam des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geestes. *Des* gelyks Augustinus in syn reden over de Geloofs-somme: Dese regelmate des Geloovs, heelt onse Heere Jesus Kristus selv opgesteld, en niemand als die Godloos is twyfeld aan dese regel des Algemeynen Geloovs, welke hy selve voor gesteld heeft, aan wien wy het Geloov selve verschuldigd zyn. Hy dan selv onse Heere Jesus Kristus, wanneer hy nu verheerlykt uyt den dooden is opgestaan, zullende nu opvaren ten Hemel tot den Vader, heeft dese Sacramenten des Geloovs den Discipelen nagelaten. Want hy seyde: Gaat heenen doopende alle natien in de naam des Vaders, des Soons, en des Heyligen Geestes.

Dog als de Ketteryen aangrociden zyn by verloop van tyd verscheide Artikelen hygevoegd

XIV. *Maar* als de Ketterse met'er tyd nangroepden en mogt de Kerke in die eenvoud niet blyven. *Der* halven moet verloop van tyd zyn verschepdene Artikelen op dit eenvoudig fundament geboutw / dooz welke de Leere der Kerke van de Ketterse / ook de kinderen van de Kerke van de Ketterse / en haare nabolgers / souden onderschepden worden. *Dit* blyft hier uyt:

1. *Dat* de oudste Schrybers / Martialis, Ignatius, Justinus, Irenæus, Tertullianus, als sp de kortz summa des Geloovs verhalen / verder als

als tot de Drie-eenheyd niet voortgaan. Hilarius * betweerd dooz beele * In 't begin van zyn tweede boek van de Drie-eenheyd redden dat de bekentenys alleen van de Drie-eenheyd moet genoeg gewest zyn; dat het geen'er by gevoegd is / daarom en met dat oommerk geschied is / te weten om der Ketteren stoute onbeschaamdheyd een hinderpaal te setten en upt te sluyten. Het selve betweerd ook Paschalius, in de Voor-reden van zyne Boeken van den Heyligen Geest.

2. 't Is blykbaar dat den Artikel van de Nederdaling ter Hellen in beele uptgegeven afschryften van 't Geloofs-formulier niet dooz handen geweest is. Rufinus selve * getuygd dat in zyn tyd de selve in het Geloofs-formulier van de Roomsche en Oosterse Kerken ontdecken heeft. Molinæus † gist dat die upt het Geloofs-formulier van Athanasius in dat van de Apostelen mag over gebragt zyn van menschen die niet gemerkt hebben dat in Athanasius Geloofs-formulier ook niet gebonden worden de Artikelen van de Dooden Begrafsenis. Dog van dese saak sal op zyn plaats byzonder en naauwkeuriger moeten gesproken worden.

* In zyn uitlegging van 't 5. m. bolum cap. 10
† Tom I. Thef. Sedanens. p. 581.

3. De bynaam van Catholyk, algemeen / aan de Kerk gegeven / was in de tyd der Apostelen onbekend. Rufinus en maakt'er ook geen gewag van. En het is waar schynlyk / dat men de naam van Algemeen daar heeft beginnen by te setten / op dat de Kerk / dooz de gantsche wereld uptgebreedt soude onderschepden worden van de samenrottlingen der Ketteren en scheur sieke menschen: hoedanige waren de Novatianen / en daar na de Donatisten. Waar upt wy besluyten / dat dit Geloofs-formulier niet is het werk van een opstelder / of van eene Kerkvergadering / maar dat het / by verloop der eeuwen / by verscheyden gelegentheyd / en van verscheyden / dooz beele byvoegselen verrijkt is: zynde egter nog dooz handen merkteekenen van het oude fundament / waar op de verdere gebouwd zyn.

XV. Alsoo genoeg gesproken hebbende van de Opstellers, laat ons nu eens zien wat'er is van desselfs Gesag. Wy stellen dan vast

1. Dat met regt aan dit Geloofs-formulier meet gesag word toegeschreven / als aan alle de andere die dooz handen zyn. Want het is vol van deestige Spreuken / en klaar in woorden / en nettelyk geschikt in opzigt van de omdye: en het is nu soo algemeen in het Christendom aangenomen / dat hy dooz geen Christen moet gehouden worden / die dat stoutelyk en troffig soude verworpen.

't Gesag van dese Geloofs-somme is groot, egter niet het hoogste.

2. Om dat het ook ten aanzien van desselfs meyning met de Byblysche Schryften volkomen en net overeenkomt / en meest met woorden van de Schryft / eenige wepnige uptgenomen / uptgebruikt is / soo dat wy'er niet tegen zyn dat het ten aanzien van de stoffe Goddelijk en authentijk genaamd werde.

3. Egter wat aangaat de forme / de gestalte / en de schikking / soo is 't een enkel menschelyk schryft: Dat dooz zig selv niet verplicht tot Geloob /

Geloof / maar om dat het uit de *Goddelpke Schryft* genomen is / en mer de selve in alles overeenkomt.

4. Wy kunnen derhalven niet dulden / dat het ook ten aanzien van zyn gestalte voor authentyk gehouden worde / niet minder als het gezeyden woord Gods / het welk de *Papisten* betweeren ; of by na authentyk / gelyk sommigse der onse niet al te voorzigtig gesprooken hebben ; om dat het *Goddelpk gefag* / dewyl het niet als het hoogste is / geen trappen heeft. Indien het voorz gebragt is van de *Apostelen* / gedzeven door den *Geest Gods* : is het niet by na / maar waarlyk authentyk. Indien het niet voorz gebragt is van de *Apostelen* of *Apostolise Mannen* / door Ingebing van den onsepbaren *Geest* / gelyk wy voorzheenen betwefen hebben dat het niet en is ; soo is het nog waarlyk , nog by na authentyk. Geen tusschen beyden / of geen by na kan hier plaats hebben.

† Is geen
Formulier
van een
Gebed.

XVI. Nog isser pets tot onderzigtige der onbedzevens : namentlyk / dat het *Geloofs-formulier* der *Apostelen* in de *Roomse Kerk* seker verkeerdelyk word gehouden voor een *Formulier* des *Gebeds* : aan welke kinderlyke dwalinge haare *Leeraaren* of *aanlepbng* of *voedsel* hebben gegeven / het selve noemende / *Hymnologiam Catholicam* , een algemeene loffegging / en *Hierarchicam Eucharistiam* , een *Heylig Kerkelyke danksegging*. Dese dyle bekende *Formulieren* moeten onderschepden worden : *Oethien Geboden* / het *Gebed* des *Heeren* / en het *Geloofs-formulier*. In de *thien Geboden* spreekt *God* tot den *mensch*. In het *Gebed* / spreekt de *mensch* tot *God*. In het *Geloofs-formulier* spreekt de *mensch* tot *God* / en tot de *mensch*. Gelyk het *Gebed* onderschepden is van de *Wet* : soo is ook het *Geloofs-formulier* seker verschepden van het *Gebed*.

TWEDE OEFFENING, VAN DE GRONT-ARTIKELN. KORT BEGRIJF.

1. Of alle de noodzakelyke Artikelen , en die alleen , in het *Geloofs-Formulier* vervat zyn. 2. Yets kan noodzakelyk gesegd worden , in opzigt van de *Zaligheyd* , de *Godsdienst* , de *Kerk*. 3. De kennisse des

der noodzakelyke dingen is meer of min ontvouwen. 4. Meerder dingen moeten geweten worden onder het Nieuwe als onder het Oude Testament. 5. Niets moet voor een Grondartikel gehouden worden, dat in de Schriftuur niet gevonden word. 6. En dat daar in niet klaar is voor gesteld. 7. Dat alleen moet voor een Grondartikel gehouden worden, sonder welk nog het Geloov, nog de bekeering beslaan kan. 8. Het blykt dat ook dit een Grondartikel is, aan welk, in diense niet word vastgehouden, God de bedreyging des verdervs heeft vast gehegd. 9. Dat alles, met welk de belofionisse des levens gevoegd is, en is niet fundamenteel. 10. Maar fundamenteel is het geest de Schriftuur het fundament noemd. 11. En sonder welk, dat geen welk noodzakelyk is nog geloovt nog gekend kan worden. 12. Byndelyk welk de saak selvs leerd dat niet minder ja meerder noodzakelyk is als dat geene, welk als soodanig in de Schriftuur voorgesteld word. 13. Het onderscheyd van dese merktekenen. 14. In allen is niet bekiptelyk nodig eengelyke onderscheyden kennisse van dese noodzakelyke Artikelen. 15. Het is of onmogelyk, of seer moeyelyk het getal der noodzakelyke Artikelen te bepalen. 16. Dat is ook niet seer noodig: 't zy dat gy bysondere leden van de Kerk aanmerkt. 17. Of de gantsse Kerk. 18. Niet alle de noodzakelyke Artikelen zyn in het Geloovs Formulier begrepen. 19. In wat voor een sin sommige gefegd hebben dat alles in 't Geloovs-formulier vervat wierd. 20. Ook en zyn alle de dingen daar in begrepen niet noodzakelyk. 21. Hoedanige egter niet quaelyk in de Geloovs-formulieren ingelast zyn.

I. **D**at wy al meremaal gefegd hebben dat het Geloovs-Formulier de leuse is van het Christendom / word niet sonder reden gebruygd / of het behelst alle de noodzakelyke en fundamentele Artikelen / en of alle daar in begrepen voer soodanige moeten geagt worden? Op welke byzage men geen voldoening kan geven / ten zy alhoorens verstaand zy / wat de noodzakelyke en fundamentele Artikelen verstaan word / en welke der selver merk-tekenen zyn. Nu dit stuk is soo dypster / dat ook oeder der schryanderse Godgeleerden wel hebben onderbonden / datse in desen verlegen waren / en naautwilph permand is gebonden / die of aan hem selven / veel min aan anderen in allen deelen volbaan heeft. Laat ons ook hier pets / met andere / en na andere / ondernemen en betragten.

Of alle de noodzakelyke Artikelen, en die alleen, in het Geloovs-formulier vervat zyn?

II. Het is noodig dat wy tot volder verstand van dese saak ernige onderschepdingen laten boorzafgaan. En wel eerst, enige Leerstukken kunnen noodzakelyk gefegd worden / in opsig van de Zaligheyd, of van de Godsdienst, of van de Kerk. Dat is noodig tot de Zaligheyd, sonder welks kennig en Geloof God de volwassene niet zalig maakt: tot de Godsdienst is dat noodig / sonder welks helpdenis en betragting

Yets kan noodzakelyk gelegd worden in opsig van de Zaligheyd, de Godsdienst, de Kerk.